

Александра А. Јанић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

e-mail: aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

АСОЦИЈАТИВНИ ПРИСТУП ОДАБРАНИМ ЛЕКСЕМАМА ИЗ ДОМЕНА ХРИШЋАНСТВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Апстракт: Предмет овог рада је семантичка анализа асоцијативних реакција на одабране стимулусе из домена хришћанства у српском језику код изворних говорника. Будући да испитаници припадају истој култури, истог су узраста, образовања и порекла, у великој мери су уједначене перцепције анализираних стимулуса. Најхомогенија асоцијативна поља имају стимулуси Јуда, смирна, Ева, чесница, Свети Јован, а најхетерогенија пост, атеизам, опроштај, грех, крштење. Највише хапакских реакција имају стимулуси пост, Бог, атеизам, опроштај, крштење, рај. По највећем броју истих стимулуса издвајају се реакције црква, манастир, човек, слава, празник, крст, док се са преко 66% изостајућих реакција издвајају стимулуси епитимија, епитрахил, смирна, херувими, целибат, тропар, анатема.

Кључне речи: српски језик, семантика, лексикологија, религија, хришћанство, вербалне асоцијације, асоцијативни метод, асоцијативни упитник.

Увод

Религијом се баве различите научне дисциплине, између осталих, религијска психологија, филозофија религије, феноменологија религије и социологија религије². Стога, има различитих социолошких и филозофских размишљања о улози и функцији религије. Са друге стране, религијски термини и њихова употреба пружају могућности за различита лингвистичка истраживања.

Иако је на примеру различитих лексема у српском језику примењиван асоцијативни метод³, овим приступом није испитиван шири опсег лексема из домена хришћанства. У *Асоцијативном речнику српскога језика* постоји, на пример, стимулус *вера*, али не и остали стимулуси којима се бавимо у овом раду. Лексемом *црква* као стимулусом и реакцијом бавила се Марија Стефановић на материјалу *Асоцијативног речника српскога језика* и *Обратног асоцијативног речника српскога језика* (2011), чији је један од аутора, закључивши да је чврста асоцијативна веза поменуте лексеме са верницима, местом и разлогом њиховог окупљања, националношћу верника, као и са

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/200165).

² В. Knoblauch 2004, 37.

³ Попут Пипер и др. 2005, Ристић 2007, Пантелић 2009, Драгићевић 2010, Јанић 2017, Петровић Дакић 2019, Јанић 2022. итд.

традицијом и историјом⁴.

Предмет овог истраживања је семантичка анализа асоцијативних реакција на одабране једнолексемске и дволексемске стимулусе из домена хришћанства. Циљ нам је да кроз истраживање вербалних асоцијација на именице и именичке синтагме из домена хришћанства дамо поглед на свет групе изворних говорника српског језика виђен кроз религијске појмове. Другим речима, верску свест младих посматраћемо кроз концептуализацију прототипичних лексема из домена хришћанства, при чему ћемо поредити сличности између асоцијативних поља сродних стимулуса (за именовање особе, места, предмета, појаве и празника). Такође, у раду ћемо одговорити на следећа истраживачка питања: 1) Како испитаници концептуализују лексеме из домена хришћанства?; 2) Које лексеме имају најхомогеније, а које најхетерогеније асоцијативно поље?; 3) Које лексеме из домена хришћанства су међусобно највише повезане, односно које изазивају исте реакције?.

Структура рада је следећа: у другом одељку дајемо теоријске основе о религији и њеној важности за национални идентитет, те представљамо одабрана лингвистичка истраживања која за предмет имају лексеме из домена религије у српском језику и контрастивно; у трећем одељку наводимо основне социо-демографске податке о испитаницима који су учествовали у истраживању, о самом асоцијативном упитнику и грађу, односно коришћене стимулусе. Анализа добијених асоцијативних реакција према семантичким групама стимулуса и дискусија чине четврти и пети одељак. Закључак рада дат је у шестом одељку.

Теоријски основи о религији и лингвистичком приступу религијским терминима

Иако Станоје Ивановић наводи да се религија може одредити као „облик друштвене свести”, „духовног заједништва” или пак као „скуп идеја, веровања и вредности који обезбеђује оквир људске оријентације”, наглашава да се она испољава као „исконска појава која постоји у свим људским заједницама и која задовољава најдубље људске потребе”⁵. Као темељне вредности сваке религије Ђуро Шушњић издваја правду, љубав и мир⁶, док религију и веровање Петар Анђелковић сматра кључним чиниоцима идентитета⁷. Такође, у религији види „корен сваке заједнице, корен преко кога се она увезује са својом прошлошћу и преко кога црпи животне сокове који дају животну снагу за опстанак у времену”⁸.

Када се укрсте појмови религије и нације, Снежана Штрангарић долази до следећих „заједничких елемената којима снабдевају колективне идентитете [...]: вера у спољашњу силу, митологија, симболи, вредности, празници, харизматичне личности, ритуални итд.”⁹. Управо религијска осећања Антони Смит сматра пресудним у процесу обликовања националног идентитета¹⁰. Са друге стране, Здравко Пено сматра да је хришћанство „од вере која је обликовала културу и стварала нови систем вредности дошло у ситуацију да буде инфериорно у културолошком, па чак и у духовном[.]

---

⁴ Стефановић 2013.

⁵ Ивановић 2015, 13.

⁶ Šušnjić 2020, 24.

⁷ Анђелковић 2013, 294.

⁸ Анђелковић 2013, 296.

⁹ Штрангарић 2014, 110.

¹⁰ Смит 2010, 25.

погледу”¹¹. Емануел Клапсис иде даље сматрајући да религија „mora da pruža uslugu која помаже и unapređuje religijsku veru njenih pristalica; ona bi takođe trebalo da ima dalekosežne implikacije izvan sopstvenog religijskog domena”¹². Постмодернистичку религиозност Зоран Крстић види као „кризу религиозности”, која је „продукт свести човека научно-технолошке цивилизације који покушава да испуни духовну празнину, а да истовремено и не угрози савремену културу чије је чедо”¹³. На пример, Милена Шљивић у косовско-метохијском контексту религију види као „елемент који је одржао Србе као националну групу”¹⁴.

Станоје Ивановић издваја два начина на која религија има непосредну улогу у образовању: „1) као настојање да се кроз образовни систем упознаје и остварује религијски поглед на свет”; „2) као настојање да се кроз образовање упознаје религија као друштвени феномен”¹⁵. Циљеве верске наставе различити аутори сагледавају из различитих углова. На пример, као циљ верске наставе виде „васпитање вере/вером”¹⁶ или пак сматрају да се циљеви верске наставе односе на „морални и духовни развој личности”, „систем хришћанске вредности”, „културно наслеђе” и „социјалне односе у заједници”¹⁷. На основу узорка од 446 ученика православне вероисповести из двају завршних разреда основношколског и средњошколског нивоа, Нинослав Качарић 2021. године анализира процену ученика о томе на које начине верска настава доприноси њиховом моралном развоју. Као значајне факторе за морални развој ученика, Качарић на основу спроведеног истраживања посебно издваја: личност вероучитеља и ниво вероучитељевог теолошког образовања; занимљивост у начину представљања верских истина; редовност и активност у похађању верске наставе, уз посете светих богослужења и њихово тумачење¹⁸.

Бавећи се научним стилом радова из области теологије, Ивана Кнежевић и Зоран Ранковић закључили су да се он разликује од научног стила у другим наукама, а да су им заједничка обележја прецизности, логичности, објективности и апстрактности¹⁹. Што се тиче лингвистичког приступа религијским терминима у српском језику, даћемо кратак осврт на избор досадашњих истраживања на српском језику. Свенка Савић бавила се религијским дискурсом²⁰, Јасмина Грковић-Мејдор истраживала је адаптацију библијских имена у источној и западној традицији²¹, разноврсни радови Ксеније Кончаревић о језику и православљу обједињени су у књизи *Језик и православна духовност: Студије из лингвистике и теологије језика*²², а Михаило Антовић у једном од поглавља своје књиге суочава проблем морала, религију и когнитивне науке²³. Теониме у српском језику из структурног и творбено-семантичког угла анализирала је Ружица Левушкина, при чему је лексику поделила на 1) изворно теонимску и 2) теонимску насталу од нетеонимске процесом метафориричког преношења, а међу најпродуктивним

---

¹¹ Пено 2014, 292.

¹² Клапсис 2019, 22.

¹³ Крстић 2014, 24.

¹⁴ Шљивић 2021, 329.

¹⁵ Ивановић 2015, 14.

¹⁶ Анђелковић 2013, 290.

¹⁷ Ивановић 2015, 15.

¹⁸ Качарић 2021, 171.

¹⁹ Кнежевић–Ранковић 2015.

²⁰ Савић 1996.

²¹ Грковић-Мејдор 1996.

²² Кончаревић 2006.

²³ Антовић 2017, 161–179.

суфиксима у грађи издвојио се суфикс *-тељ*²⁴. Што се тиче терминологије из сфере православне духовности, Левушкина скреће пажњу на полисемичност неких термина и на изражену појаву синонимских редова и низова.²⁵ Посебно издвајамо закључак Стане Ристић о томе да се „данас у српском и у црквеном језику одвијају процеси супротних усмерења који воде интензивнијем међусобном приближавању језика у црквеној, сакралној и световној сфери”²⁶.

Теолошком дискурсу у енглеском и српском језику контрастивно је из угла превођења приступила Ивана Кнежевић, а касније се бавила и ускостручним терминима у научним радовима²⁷. Проблемима превођења религијске терминологије са француског на српски језик на примеру *Теологије болести* Жан-Клода Ларшеа бавио се Иван Јовановић, са посебним освртом на семантичке односе попут моносемије, полисемије и синонимије између религијских термина у француском и српском језику²⁸. Концептом Бога у српским народним пословицама бавила се Рајна Драгићевић, при чему је један од закључака „да се у пословицама о Богу [...] запажа смисаони расцеп и да народни човек допушта себи да се разочара у Бога и изрази сумњу у његову свемоћ”²⁹. Значењем лексема *анђео*, *ангел*, *демон*, *бес* и другим сакралним лексемама из лексикографског угла бавиле су се Ружица Бајић и Наташа Вуловић³⁰, скрећући у радовима пажњу на потребне измене у лексикографским дефиницијама због значаја присуства православно-културних информација. Лексичко-семантичком структуром француских пословица са лексемом *Dieu* и пословицама са њеним еквивалентом *Бог* у српском језику контрастивно се бавио Иван Јовановић показавши да ове лексеме имају пет, како аутор наводи, особина/карактеристика: моћ, силу, милост, добротинство и праведност³¹. Са друге стране, контрастирањем религијских пословица са лексемама *God*, *Devil* из енглеског и *Бог*, *ђаво/враг* из српског језика бавила се Тамара Јеврић³². Бавећи се семантиком зоонимске фразеологије библијског порекла у француском и српском језику, Иван Јовановић издваја следећих осам семантичких поља: људске карактерне особине, људске физичке особине, људска стања и емоције, човеков положај у друштву, немогућност остварења неког посла, сигурност/заштита, опасност, жртва/жртвовање³³. Из угла руског и српског језика, Срђан Петровић бавио се лексичко-семантичким одликама именица са архисемом „монах”³⁴.

О испитаницима, упитнику и грађи

Осамдесет осам студената основних студија Србистике Филозофског факултета у Нишу били су испитаници у овом анонимном истраживању (78 женског и 10 мушког пола), просечне старости 21,33 године. Наиме, било је 25 студената 1. године, 19 студената 2. године, 17 студената 3. године, 27 студената 4. године.³⁵ Истраживање је

²⁴ Левушкина 2013, 172–173.

²⁵ Левушкина 2017, 77–78.

²⁶ Ристић 2012, 142.

²⁷ В. Кнежевић 2010, Кнежевић 2013.

²⁸ Јовановић 2017.

²⁹ Драгићевић 2013, 84.

³⁰ Бајић–Вуловић 2009; Вуловић–Бајић 2012.

³¹ Јовановић 2014.

³² Јеврић 2022.

³³ Јовановић 2020.

³⁴ Петровић 2017.

³⁵ Овом приликом захваљујем колегиницама проф. др Кристини Митић, проф. др Татјани Трајковић

спроведено у писаној форми, на почетку другог семестра академске 2022/23. године, те су тако испитаници уједначени и у смислу одслушаног обавезног предмета Стара српска књижевност у првом семестру прве године. Сви испитаници су матерњи говорници српског језика и сагласили су се са учешћем у истраживању. Око 88% испитаника рођено је у југоисточној Србији, а 96% њих тренутно живи у југоисточној Србији (82% у Нишу).

За истраживање овог типа значајна информација у вези са структуром испитаника била нам је да ли су током претходног образовања у школи слушали Веронауку или Грађанско васпитање, као и колико често посећују цркву. Веронауку је слушало 48,86% испитаника, Грађанско васпитање 46,6% испитаника, оба предмета 3,41%, а један испитаник није се изјаснио. Осамдесет пет посто испитаника изјаснило се да су верници, док су се у вези са учесталошћу одлазака у цркву испитаници изјаснили на следећи начин: 42,04% у цркву иде бар једном месечно, 23,86% бар једном у шест месеци, 12,5% бар једном у годину дана, 3,41% бар једном у пет година, 12,5% изузетно ретко, а 5,68% никад.

Поред попуњавања дела о горепомнутим општим подацима, испитаници су као главни задатак имали да напишу своју прву асоцијацију на дате стимулусе. Другим речима, њихове асоцијације биле су по типу слободне и дискретне³⁶. Из методолошких разлога, стимулуси испитаницима нису дати узбучено због могућности узастопног јављања лексема са истим кореном, што би на различите начине могло нежељено утицати на њихове реакције. Ради се о примерима попут *бадњак* и *Бадње вече*; *Бог*, *Богојављење*, *Богородица* и *Божјић*; *вера*, *верник*, *веронаука* и сл.

Методолошке поставке асоцијативног приступа примењене у овом истраживању темеље се на принципима које наводи Рајна Драгићевић, заснованим на раду руских и српских лингвиста³⁷. У истраживању смо користили 92 стимулуса, која смо одабрали као прототипичне лексеме и неизоставне именичке синтагме у српском језику којима се изражавају појмови из области хришћанске религије. У наставку их, прегледности ради, наводимо азбучним редом.

Аврам, Адам, анатема, анђео, апостол, Аранђеловдан, атеизам, атеиста, бадњак, Бадње вече, Библија, Бог, Богојављење, Богородица, Божјић, Велики петак, вера, верник, веронаука, владика, грех, ђаво, ђакон, Ђурђевдан, Ева, епархија, епитимија, епитрахил, завет, задужбина, Задушнице, игуман, игуманија, икона, исповест, испосник, Исус, Јеванђеље, Јуда, кандило, крст, криштење, литургија, манастир, молитва, монах, монахиња, олтар, опело, опроштај, пакао, парох, парохија, патријарх, патријаришија, положајник, поп, пост, православцац, православље, причешће, рај, распеће, религија, Савиндан, Света гора, Света Петка, Света Тројица, светац, Свети Валентин, Свети Јован, Свети Никола, Свети Сава, Свети Трифун, свећа, свештеник, слава, славски колач, смирна, тамјан, тропар, Ускрс, фреска, херувими, ходочасник, ходочашће, храм, хришћанин, хришћанство, целибат, црква, чесница.

Њихова основна значења проверавали смо у *Речнику религијских појмова* (2009) и у *Речнику српскога језика* (2007), али их због броја анализираних стимулуса и реакција

и доц. др Ивани Митић на помоћи у дистрибуцији Упитника студентима.

³⁶ О поделама асоцијативних реакција в. Драгићевић 2007, 113–114.

³⁷ Драгићевић 2010, 39–53.

не наводимо у раду. Семантичка поља по којима ћемо у наставку рада разврстати поменуте стимулусе и анализирати њихове реакције су: 1) стимулуси у виду посебних имена; 2) стимулуси у виду заједничких именица за именовање особа/бића; 3) стимулуси у виду именица и именичких синтагми за означавање празника; 4) стимулуси у виду именица за означавање предмета; 5) стимулуси у виду именица и именичких синтагми за означавање места; 6) стимулуси у виду именица за означавање појава.

Анализа грађе

Реакције на стимулусе у виду посебних имена

Међу стимулусима је 14 посебних имена из домена хришћанства, укључујући следећа једночлана и двочлана: *Аврам*, *Адам*, *Бог*³⁸, *Богородица*, *Ева*, *Исус*, *Јуда*, *Света Петка*³⁹, *Света Тројица*, *Свети Валентин*, *Свети Јован*, *Свети Никола*, *Свети Сава*, *Свети Трифун*. Најчешће и међусобно повезане реакције на сваки од стимулуса наведених и прокоментаришаћемо у наставку.

За стимулус *Аврам* изостанак асоцијативне реакције био је најчешћи (16), а што се тиче лексички исказаних реакција, испитаници су га доминантно перципирали као *жртву* (15), *верника* (2), *праоца* (2) и доводили га у везу са *Библијом* (8) и *Старим заветом* (4).

Доминанте реакције на стимулус *Адам* односиле су се на *Еву* (37), при чему је доказ честе координативне употребе са именом Ева управо реакција *и Ева* (6). Нису занемарљиве реакције у виду синтагме *први човек* (23) или само именице *човек* (11), док реакција *јабука* (5) није била толико фреквентна.

Код испитаника се јавља слична перцепција стимулуса *Ева* – најчешћа реакција је *Адам* (33), потврђен је и спој са везником *и – и Адам*, али нешто ређе (2), док су врло фреквентне реакције биле синтагма *прва жена* (21) и именица *жена* (7). Са друге стране, реакција *јабука* (10) била је дупло чешћа него за стимулус *Адам*.

Најфреквентније реакције на стимулус *Бог* су *вера* (16), *отац/Отац* (10, 7 + 3), *љубав* (5), као и *Исус Христ* (4), који се јавља и у варијантама *Исус* (2), *Христ* (2), *Христос* (1). Од других назива за Бога, међу реакцијама су се јавиле лексеме *Господ* (5), *Свевишњи* (2), *Створитељ* (2).

Богородица се доминантно перципира као мајка – *мајка* (24), *Исусова мајка* (5), а остале реакције тичу се имена, односно именовања – *Марија* (6), *Пресвета* (5), *Тројеручица* (5), *Богоматера* (1), *Марија Дева* (1), или се пак тичу Бога или Исуса – *Бог* (3), *мајка божјија*⁴⁰ (3), *Исус* (2), *Исус Христ* (2).

Најчешћа реакција за стимулус *Исус* је *Христ* (27), док се грчка варијанта *Христос* (5) ређе јавља међу реакцијама.⁴¹ Перцепција Исуса Христа нераскидиво је код испитаника повезана са Богом, што се види у реакцијама *Бог* (11), *син бож(и)ји* (7), *бож(и)ји син* (3), али је повезана и са крстом, распећем и васкрсењем: *крст* (4), *распеће* (3), *страдање* (2), *распети* (1).

³⁸ Именицу *Бог* прикључили смо овој групи будући да се ради о једнобожачкој религији.

³⁹ Иако се имена светаца која садрже *Свети* и *Света* могу односити и на крсну славу метонимијским преносом, примарно значење односи се на имена, те смо овакве стимулусе укључили у ову групу.

⁴⁰ Приликом писања малих и великих почетних слова реакција држали смо се начина на које су их написали сами испитаници.

⁴¹ У вези са облицима *Христос* и *Христ* Ружица Левушкина (2013, 170) закључује да је први карактеристичан за текстове из сфере православне духовности, док се други употребљава првенствено у текстовима профаног карактера.

Јуду испитаници доминантно перципирају као *издајника*, наводећи управо ту лексему (41), затим именицу *издајца* (1), синтагму *издајник Исуса Христа*, али и реакције *издаја* (26), *издајство* (1).

У наставку представљамо и коментаришемо реакције које се односе на конкретне свеце. Заједничко свим таквим стимулусима јесте да се перципирају као празник у част конкретног свеца, односно усталио се тај метонимијски пренос (име свеца – празник у његову част). Наиме, следећим стимулусима најфреквентнија (исказана) реакција је лексема *слава*: *Свети Никола* (40 пута), *Свети Јован* (19), *Света Петка* (18), *Света Тројица* (11), *школска слава* за стимулус *Свети Сава* (15), а *Дан заљубљених* за стимулусе *Свети Трифун* (17) и *Свети Валентин* (17), при чему се као реакције јављају и сродне лексеме и друга обележја празника: *икона* (7), *празник* (5), *октобар* (3) – за стимулус *Света Петка*; *празник* (9), *икона* (3), *литије* (2), *вера* (1), *верски празник светих великомученика* (1), *градска слава* (1), *иконица* (1), *један од највећих празника у Србији* (1) – за стимулус *Света Тројица*; *празник* (7), *14. фебруар* (5), *слава* (4), *слава у фебруару* (1) – за стимулус *Свети Валентин*; *јануар* (5), *20. јануар* (2), *икона*, *крсна слава* (1), *Крстовдан* (1), *празник* (1) – за стимулус *Свети Јован*; *децембар* (2), *19. децембар* (2), *икона* (1), *крсна слава* (1), *моја крсна слава* (1), *моја слава* (1), *празник* (1) – за стимулус *Свети Никола*; *14. фебруар* (14), *празник* (6), *фебруар* (2), *Валентиново* (1), *Дан вина* (1), *икона* (1), *православни празник* (1) – за стимулус *Свети Трифун*.

Упућивање на значење свеца видимо кроз реакције *заштитница жена* (11), *заштитница* (4), *светитељка* (4), *светица* (2), *православна хришћанска светитељка* (1), *светац* (1) – за *Света Петка*; *Отац*, *Син* и *Свети дух* (8), *Свето Тројство* (2), *Бог*, *Син* и *Свети дух* (1) – за *Света Тројица*; *Свети Трифун* (12), *светац* (4) – за стимулус *Свети Валентин*; *Крститељ/крститељ* (33, 10 + 23), *Златоусти* (3), *светац* (3), *светитељ* (2) – за стимулус *Свети Јован*; *светац* (8), *морепловац* (3), *заштитник морепловаца* (1), *заштитник морнара* (1), *светитељ* (1) – за стимулус *Свети Никола*; *великомученик* (1), *светац* (1), *заштитник винограда* (1) – за стимулус *Свети Трифун*.

Због значаја за српску просвету, културу и историју, посебно ћемо се осврнути на перцепцију Светог Саве у садашњем тренутку код испитиване групе србиста. На првом месту је титула *архиепископ* (10), која се јављала међу реакцијама и у усталејој синтагми *први српски архиепископ* (7). Припадност лози Немањића види се у реакцијама *Немањићи* (7), *Растко Немањић* (2), *син Стефана Немање* (1), а повезаност са црквом у следећим реакцијама: *Хиландар* (3), *монах* (2), *Света гора* (2), *светитељ* (2), *крст* (1), *молитве* (1), *храм* (1). Реакције у вези са просветитељством биле су мање заступљене: *просветитељ* (7), *просветитељство* (2), *први српски учитељ* (1), *просвета* (1).

Стимулуси у виду заједничких именица за именовање особа/бића

Стимулуси који припадају овој групи укључују наредне 22 лексеме, наведене азбучним редом: *анђео*, *апостол*, *атеиста*, *верник*, *владика*, *ђаво*, *ђакон*, *игуман*, *игуманија*, *испосник*, *монах*, *монахиња*, *парох*, *патријарх*, *положајник*, *поп*, *православац*, *светац*, *свеишеник*, *херувими*, *ходочасник*, *хришћанин*. У наставку анализирамо реакције на њих по ужим значењским групама.

Због њихове међусобне антонимичности обједињено ћемо посматрати реакције на стимулусе *анђео* и *ђаво*. Са једне стране, анђела испитаници перципирају доминантно помоћу лексеме *чувар* (22), али и кроз основне карактеристике анђела: *крила* (12), *бели* (10), *рај* (5), *доброта* (2), *небо* (2), *светлост* (2), док се ретко повезује са антонимом *ђаво* (5). Са друге стране, *ђавола* чешиће перципирају кроз лексему *анђео* (10), а доминирају следеће лексеме: *накао* (17), *зло* (7), *Сатана/Сотона/сатана/сотона* (6, 2 + 2 + 1 + 1), *Луцифер* (5), *рогови* (5), *нечастиви* (3), *казна* (2), *лош* (2), *црни* (2).

За стимулус *херувими* доминира изостанак реакције (52), а доминантне лексички исказане реакције су *анђели* (13), *серафими* (3), *црква* (3), *чувари* (2). Затим, за стимулус *апостол* издвојила се реакција *Павле* (39), а од имена следе *Лука* (4), *Петар* (4), *Матеј* (2), те *Петар и Павле* у координацији (1), при чему се стимулус *апостол* перципира и кроз број *дванаест* (6) и везује се за *јеванђеље* (2).

Стимулус *светац* повезује се са лексемама *ореол* (8), *икона* (4), *слава* (4), *светитељ* (3), *заштитник* (2), а од конкретних светаца испитаници су издвојили следеће: *Свети Јован* (4), *Свети Сава* (7), *Свети Никола* (5), *Свети Илија* (3), *Лука* (2), *Јован Крститељ*, *Свети Аранђел*, *Свети Василије Острошки*, *Свети Прокопије*, *Симеон* (по 1).

Стимулус *верник* испитаници перципирају помоћу лексема *црква* (10), *Бог* (7), *православац* (4), *хришћанин* (4), *доследност* (3), *молитва* (3), *побожан човек* (3), *божји* (2), *вера* (2), *крст* (2), *нада* (2), *побожан* (2), *побожник* (2), *православни* (2), *слава* (2), *човек* (2), а хапаксне реакције односе се на веру и веровање, мир, те на оданост и друге карактеристике верника. Стимулус *православац* испитаници разумеју преко хиперонима *верник* (20) и *хришћанин* (12), а будући да су рођени и живе у Србији, није зачуђујућа фреквентност реакције *Србин* (12). Слично је и за стимулус *хришћанин*, чије су доминантне реакције хипероними *верник* (36), *православац* (8) и *човек* (5), као и лексема *вера* (8). Са друге стране, *атеиста* као доминантне реакције има синониме *неверник* (31) и *безбожник* (5), те хипероним *човек* (5) и антоним *верник* (2).

Стимулус *положајник* првенствено се везује за сам празник *Божјић* (34) и везује се за првог мушког, женског или младог посетиоца, најчешће у виду лексема *гост* (5) или *дете* (3).

Звања у свештенству и монаштву као честе реакције имају лексеме *црква* и *манастир*, затим повезана звања истог или различитог хијерархијског нивоа, те хипероним *човек* и *жена* или пак конкретно име. У наставку издвајамо такве стимулусе и њихове најфреквентније реакције.

Стимулус *владика*: *Данило* (19), *Николај* (8), *црква* (4); стимулус *ђакон*: *црква* (11), *поп* (8), *свештеник* (6), *манастир* (4), *помоћник* (4), *ученик* (4); стимулус *игуман*: *манастир* (23), *Стефан* (9), *црква* (5), *старешина* (4); стимулус *игуманија*: *манастир* (20), *игуман* (6), *црква* (6); стимулус *монах*: *манастир* (21), *Сава* (6), *поп* (4); стимулус *монахиња*: *манастир* (26), *Јефимија* (22), *жена* (5), *мантија* (5); стимулус *парох*: *парохија* (15), *поп* (9), *црква* (8), *свештеник* (5), *манастир* (3); стимулус *патријарх*: *Павле* (37), *Иринеј* (6); стимулус *поп*: *црква* (26), *свештеник* (18), *мантија* (8); стимулус *свештеник*: *поп* (26), *црква* (14).

Стимулус *ходочасник* најчешће се доводи у везу са *ходочашћем* (11), хиперонимима *путник* (9) и *верник* (7), те са Јерусалимом (7), док се стимулус *испосник* доминантно доводи у везу са постом (6), монахом (5), пустињаком (5) и верником (4). Од посебних имена испитаници су издвојили Петра Коришког и Светог Саву (по два пута).

Стимулуси у виду именица и именичких синтагми за означавање празника

Што се тиче назива празника као стимулуса, изузев оних које смо већ обрадили у одељку са властитим именима, односно имена светаца са секундарним значењем (метонимијски пренос светац – слава којом се слави тај светац), у овој групи налази се следећих 9 стимулуса: *Аранђеловдан*, *Ђурђевдан*, *Савиндан*, *Богојављење*, *Бадње вече*, *Божјић*, *Велики петак*, *Ускрс*, *Задушнице*.

Најфреквентније реакције су лексеме *слава* и *празник* за стимулусе *Аранђеловдан* (49 и 8 пута) и *Ђурђевдан* (22 и 16 пута), а међу реакцијама су и одговарајући *свечи*: *Свети Аранђел* (2), *арханђел Михаило* (1), односно *Свети Ђорђе* (2), месеци у којима се славе, годишња доба и датуми: *новембар* (2), *јесен* (1), односно *мај* (6), *пролеће* (6), *6. мај* (2).

Савиндан испитаници перципирају помоћу реакција *школска слава* (21), односно *празник* (8), *слава* (5) и *27. јануар* (7) или само *јануар* (5). Такође, међу реакцијама су и *Свети Сава* (5) и *Дан Светог Саве* (2), који повезују са *школском приредбом*⁴² (6). Са друге стране, испитаници *Богојављање* доминантно виде кроз његов хипероним *празник* (12), доминантне реакције тичу се доба дана – *ноћ* (10), крста: *крст* (7), *часни крст* (7), *воде* (3) и датума – *19. јануар* (2), *јануар* (2).

Бадње вече и *Божих* су тесно повезани празници, а заједничке реакције су им *празник* (16 и 23 пута), *бадњак* (11 и 2), *породица* (9 и 5), *чесница* (4 и 2). Поменути два стимулуса разликују се по томе што други има хетерогеније⁴³ асоцијативно поље (38 : 24). Као специфичности Бадње вечери испитаници су, између осталог, издвојили *орахе*, *паљење бадњака*, *питу са купусом*, *посну трпезу*, *свето воће*, *храст* и *култ породичног огњишта*, док су међу хапаксним реакцијама за стимулус *Божих*: *литургија*, *мир*, *највећи празник*, *највећи хришћански празник*, *најлепши хришћански празник*, *најрадоснији празник*, *најсветлији празник*, *најсрећнији празник*, *положајник*, *православни празник*, *празник рођења Исуса Христа*.

Повезаност стимулуса *Велики петак* и *Ускрс* види се у томе што се налазе и међу реакцијама другог члана пара, и то: *Ускрс* (20 пута) и *Васкрс* (2 пута) за стимулус *Велики петак* и *Велики петак* (2) за *Ускрс*. Реакције које повезују оба стимулуса су *празник* (10 и 14), *јаја* (4 и 22), а супротност између туге и радости видљива је у следећим реакцијама: са једне стране, *распеће* (4), *туга* (2), *најтужнији празник* (1), *тужан дан* (1), а са друге: *најрадоснији празник* (2), *веселе* (1), *највеселији празник*, (1), *радост* (1), *срећа* (1).

Нехапаксне реакције за стимулус *Задушнице* су: *гробље* (41), *субота* (8), *празник* (6), *смрт* (4), *дан мртвих* (3), *празник мртвих* (3), *свећа* (2), а и остале, односно хапаксне, реакције повезане су доминантно са гробљем: *излазак на гробље*, *гроб*, *посета гробовима*, *храна на гробљу* и сл. или пак са умрлима: *дан за мртве*, *дан посвећен покојницима*, *култ мртвих*, *мртве душе*, *мртви* и сл.

Стимулуси у виду именица и именичких синтагми за означавање предмета

Међу стимулусима којима се именује предмет у најширем смислу, налази се следећих четрнаест: *бадњак*, *Библија*, *епитрахил*, *икона*, *кандило*, *крст*, *Јеванђеље*, *олтар*, *свећа*, *славски колач*, *смирна*, *тамјан*, *фреска*, *чесница*. Анализу њихових реакција дајемо у наставку.

Будући да крст представља симбол хришћанске вере, прво издвајамо његове реакције *симбол* (7), *симбол хришћанства* (4), *хришћанство* (4), *симбол вере* (3), *вера* (2), *православље* (2), а међу најфреквентнијим реакцијама нашле су се именице *црква* (9), *Исус* (5), *распеће* (5), као и придев *часни* (9). Остале реакције на стимулус *крст* односе се, између осталог, на *распеће Исуса Христа* (3), те на *сахрану* и *крштење*.

Најфреквентнија реакција на стимулус *Библија* јесу синонимне синтагме *света књига* (40) и *свето писмо* (14), као и хипероним *књига* (31). Такође, међу реакцијама се посебно издвојило реферисање на Нови и/или Стари завет, и то: *Нови завет* (3), *завет* (2), *Стари завет* (2), *стари* и *нови завет* (2).

⁴² Формулације ових реакција су *школска приредба* (3), *приредба* (2) и *приредба у школи* (1).

⁴³ Хетерогеношћу и хомогеношћу асоцијативних поља свих стимулуса бавићемо се у *Дискусији*, а у овом одељку те податке наводимо онда када су од посебног значаја за директно поређење парова стимулуса.

Стимулус *Јеванђеље* испитаници перципирају као део Библије, што се види у реакцији *Библија* (8), али још чешће помоћу конкретних јеванђеља: по Матеју⁴⁴ (11), по Луци (8), по Јовану (6), по Марку (4), *Маријино* (2), *Мирослављево* (2).

С обзиром на то да се налази у цркви, не зачуђује то што испитаници стимулус *олтар* доминантно повезују са црквом (27), али и са венчањем (21), будући да олтар има важну улогу у процесу црквеног венчања. Међу мање фреквентним реакцијама су: *икона* (3), *жртва* (2), *иконостас* (2), *свети* (2), *молитва*, *обред*, *предмет*, *чело* (по 1).

Изостанак реакције на стимулус *епитрахил* јавио се 54 пута, што може значити да испитаници нису били сигурни у значење те лексеме. Овај појам остали испитаници повезивали су највише са црквом (9), свештеником или попом (5), мантијом (3), а преостале реакције су хапаксне.

Стимулуси *смирна*, *тамјан* и *кандило* повезани су значењски, али и ситуационо, због чега се и могу јавити као реакције на остале сродне стимулусе. Наиме, *тамјан* се јавља као реакција на стимулусе *кандило* (28 пута, најфреквентнија реакција) и *смирна* (6), *кандило* на стимулус *тамјан* (26). Напомињемо да испитаници на стимулус *смирна* у 52 случаја нису имали никакву лексичку реакцију, што може значити да нису (у довољној мери или уопште) упознати са значењем те лексеме. У наставку ћемо навести нехапаксне реакције на наведена три стимулуса, које се, између осталог, односе на цркву и мирис. Нехапаксне асоцијативне реакције на стимулус *смирна* су: *мирис* (9), *тамјан* (6), *смола* (3), *Турска* (3), *дар* (2), *мир* (2); нехапаксне реакције на стимулус *тамјан* су: *кандило* (26), *мирис* (24), *црква* (4), *дим* (3), *јак мирис* (2), *мир* (2), *молитва* (2); нехапаксне реакције на стимулус *кандило* су: *тамјан* (28), *свећа* (9), *дим* (4), *икона* (3), *мирис* (3), *слава* (3), *црква* (3), *молитва* (2), *поп* (2), *предмет* (2), *светлост* (2), *свештеник* (2), *уље* (2).

Тесну асоцијативну повезаност лексема *слава*, *свећа* и синтагме *славски колач* видимо у томе што је лексема *слава* најфреквентнија за стимулусе *свећа* (21 пут) и *славски колач* (20), док је *свећа* друга најфреквентнија реакција за стимулус *славски колач* (13). Свећа се доводи у везу и са физичким, не нужно религиозним, карактеристикама, што се види у реакцијама *восак* (12), *пламен* (7), *светлост* (5), *ватра* (2) и *паљење* (2). Ипак, доминантне су реакције религиозне семантике, попут: *слава* (21), *црква* (7), *славска* (5), *молитва* (3). Нехапаксне реакције стимулуса *славски колач* су: *слава* (20), *свећа* (13), *вино* (10), *сечење* (5), *погача* (3), *породица* (3), *хлеб* (3), *крсна слава* (2), *храна* (2), *црква* (2).

Стимулуси *икона* и *фреска* блиски су по значењу, отуда има и преклапања међу њиховим реакцијама: *црква* (9 и 8 пута), *Богородица* (8 и 1), *слика* (8 и 11), појединачни свеци чешће се издвајају код првог наведеног стимулуса стимулуса него код другог, реакција *слава* карактеристична је само за стимулус *икона* (5 пута), док су лексеме *манастир* и *Симонида* реакције специфичне за стимулус *фреска* (по 6 пута). Такође, стимулус *фреска* испитаници су перципирали и из угла уметности (3), што није био случај са иконом.

Лексему *бадњак* испитаници повезују са дрветом (19), односно светим дрветом (7) или храстом (7), затим са празником и обичајима, конкретније, дајући реакције *Божих* (13), *Бадње вече* (3), *Бадњи дан* (2), *паљење* (2), *паљење бадњака* (2).

Стимулус *чесница* за реакције има семантички блиске лексеме *погача* (23), *колач* (7), *хлеб* (6), а такође и реакције у вези са празником и обичајима: *Божих* (19), *новчић* (7), *Бадње вече* (3), *пара* (5), *парица* (4).

⁴⁴ Када реакције наводимо у оригиналу, откупане су италиком. У случају да су због структуре реченице у текст уклопљене у одговарајућем падежу или да су се међу реакцијама јављали различити падежни облици, такве обједињене реакције наводимо обичним фонтом да бисмо што јасније представили семантику конкретног асоцијативног поља.

Стимулуси у виду именица и именичких синтагми за означавање места

Десет је стимулуса којима се означава место, односно конкретна грађевина или онеземаљско место: *епархија, задужбина, манастир, пакао, парохија, патријаршија, рај, Света гора, храм, црква*.

Под задужбином испитаници најчешће сматрају манастир (31), изразито ређе цркву (5), а често је повезују са Немањићима⁴⁵ (13), посебно истичући следеће историјске личности: Стефана Немању⁴⁶ (5), те краља Милутина (2) и краља Милана (1)⁴⁷. Из лингвокултуролошког угла важно је истаћи да је једина конкретна грађевина коју су испитаници наводили *Студеница* (3).

Реакције на стимулусе *манастир, црква* и *храм* посматрамо заједно будући да се ради о групи сродних лексема. Најхомогеније асоцијативно поље има стимулус *храм* (26), затим следе *манастир* (42) и *црква* (46), са знатно хетерогенијим асоцијативним пољима, односно са више различитих реакција. За стимулусе *манастир* и *храм* најфреквентније реакције односиле су се на конкретне грађевине – *Хиландар* (9) и [*Храм*] *Светог Саве*⁴⁸ (36), док је за стимулус *црква* најфреквентнија реакција *мир* (7), што указује на то да цркву испитаници посматрају као мирно место, *свето место* (7), *уточиште* (2), те наводе и лексеме *крст* (6), *молитва* (5), *олтар* (3), *звоно* (2), при чему су неизоставни *Бог* (3), *вера* (2), *поп* (2), *свештеник* (2).

Од конкретних грађевина и светаца повезаних са њима, најчешће у самом називу, испитаници су за манастире наводили *Студеница* (8), *Жича* (2), *Дечани*, *Љубостиња*, *Раваница*, *Света Петка*, *Свети Никола* (по једном), а за цркве *Света Тројица*, *Свете Петке*, *Свети Прокопије*, *свети храм*, *светиња*, *Светог Саве* (по једном). На међусобну повезаност поменути три стимулуса указује и то што се могу јавити као реакције једни другима, на пример, лексема *црква* била је међу реакцијама на стимулусе *храм* (11) и *манастир* (9 пута), док је *манастир* два пута био реакција на стимулус *црква*.

Стимулусе *епархија, парохија* и *патријаршија*, који се односе на конкретне духовне области и заједнице, посматраћемо заједно, као семантичку подгрупу. Најхомогеније асоцијативно поље има *патријаршија* (26), док су асоцијативна поља стимулуса *епархија* (32) и *парохија* (33) мање хомогена и међусобно су сличнија. Будући да су испитаници доминантно из југоисточне Србије, придев *нишка* био је реакција за стимулусе *епархија* (12 пута) и *парохија* (4), затим *врањска* за стимулусе *епархија* (3 пута) и *парохија* (1), *заплањска* за стимулус *парохија* (1), али и *бачка* за стимулус *епархија* (1), док су реакције *пећка* (17) и *Пећ* (12) биле доминантне за стимулус *патријаршија*, што је значајан лингвокултуролошки податак. Реакција *црква* била је најфреквентнија за стимулус *парохија* (25), затим за *епархија* (11), па за стимулус *патријаршија* (8). Лексеме за именовање свештених лица биле су чест тип одговора. Конкретније, за стимулус *епархија*: *владика* (2), *свештеници* (2), *епископ* (1), *парох* (1); за стимулус *парохија*: *поп* (7), *свештеници* (2), *свештеник*⁴⁹ (1); за стимулус *патријаршија*: *патријарх* (3), *патријарси* (1).

⁴⁵ Реакције су навођене у номинативу множине.

⁴⁶ Реакције су навођене у номинативу једине.

⁴⁷ Претпоследња реакције навођена је у генитиву и номинативу једине (*краљ Милутин*), а последња само у генитиву (*краља Милана*).

⁴⁸ Реакција је била наведена у генитиву једине, што упућује на устаљеност споја *Храм Светог Саве*.

⁴⁹ Реакције дате у једнини и множини посебно смо наводили због различите перцепције испитаника (индивидуално–збирно), као и малобројне реакције у косим падежима будући да управо различити падежни облици могу указивати на различите граматичке односе у односу на дати стимулус, чиме се детаљније бави асоцијативна граматица.

Стимулус *Света гора* испитаници перципирају помоћу лексема *Хиландар* (25), *Свети Сава* (10), *манастир* (6), *манастири* (5), *Грчка* (4), *свето место* (4), *Атос* (2), *Немањићи* (2), *острво* (2). Остале реакције су хапакси и такође су религиозно усмерене. На пример: *Исус*, *Јерусалим*, *место на ком су манастири*, *најсветија места*, *света земља*, *свето место око манастира*, *тајна*, *Фрушка гора*, *храм*, *црква*.

Будући да се само у два случаја ради о стимулусима којима се именују онеземаљска места, реакције на стимулусе *рај* и *пакао* посматрамо упоредо. По броју различитих реакција, стимулус *пакао* има хомогеније асоцијативно поље од стимулуса *рај* (33 реакције : 48 реакција). Будући да су сами појмови *пакао* и *рај* супротни, истичемо да су и они били реакције за супротни члан пара. На пример, за стимулус *пакао* јавиле су се реакције *рај* (21), која је била најфреквентнија, затим *и рај* (1), док су се за стимулус *рај* јавиле реакције *пакао* (13), која је друга по фреквентности.

Испитаници *пакао* перципирају помоћу лексема *ђаво* (20), *грех* (3), *грешник* (2), *Луцифер* (2), *претња* (2), *црвена (боја)*⁵⁰ (2), *зло* (1), *змија* (1), *немир* (1), *погребни живот* (1), *Сатанин амбис* (1), *Сотона* (1), *тама* (1), а доводе га у везу са Дантеом (*Алигијеријем*)⁵¹ (6), *Божанственом комедијом* (1) и *круговима пакла*⁵² (2).

Са друге стране, испитаници перципирају *рај* помоћу лексема *анђео/анђели* (13 + 2), *небо* (4), *Бог* (3), *вечни живот* (3), *мир* (3), *лепота* (2), *светлост* (2), *царство небеско* (2), *Адам и Ева* (1), *бело* (1), *вечност* (1), *врата* (1), *врт* (1), *светло* (1), *спасење* (1), *спокој* (1). Уочљива је појава супротности не само међу стимулусима *пакао* и *рај* него и међу њиховим реакцијама: *тама–светлост*, *ђаво–анђео*, *немир–мир*, *грех–чистота*, *зло–доброта*.

Стимулуси у виду именица за означавање појава

Међу стимулусима за означавање различитих појава налазе се следеће 23 именице: *анатема*, *атеизам*, *вера*, *веронаука*, *грех*, *епитимија*, *завет*, *исповест*, *крштење*, *литургија*, *молитва*, *опело*, *опроштај*, *пост*, *православље*, *причешће*, *распеће*, *религија*, *слава*, *тропар*, *ходочашће*, *хришћанство*, *целибат*. Њихове асоцијативне реакције наводимо и коментаришемо у наставку.

Испитаници стимулус *вера* перципирају првенствено помоћу именица, и то: *Бог* (12), *нада* (10), *хришћанство* (10), *православље* (7), *љубав* (4), *крст* (3), те само два придева: *права* (3) и *православна* (2), док веронауку, осим реакције *наука о вери* (8), перципирају као предмет у школи, што се недвосмислено види из реакција: *школа* (18), *предмет* (14), *час* (7), *предмет у школи* (5), *основна школа* (4), *школски предмет* (2).

Стимулуси *православље*, *религија* и *хришћанство* имају исту најфреквентнију реакцију – хипероним *вера* (по фреквентности, редом: 25, 33, 37), а јављају се и једни другима као реакција: *хришћанство* (10) и *религија* (4) за стимулус *православље*; *хришћанство* (10) и *православље* (4) за стимулус *религија*; *религија* (16) и *православље* (8) за *хришћанство*. Остале нехапаксне реакције наводимо у наставку. За стимулус *православље*: *крст* (6), *католичанство* (4), *Србија* (3), *црква* (3), *права вера* (2); за стимулус *религија*: *Бог* (3), *будизам* (2), *вероисповест* (2), *монотеизам* (2); за стимулус *хришћанство*: *крст* (4), *црква* (4).

Испитаници стимулус *атеизам* перципирају кроз синониме *невера* (7), *неверовање* (5), *нерелигиозност* (2), те помоћу именована особе – *неверник* (5),

⁵⁰ Једна реакција била је формулисана као *црвено*, а друга као *црвена боја*.

⁵¹ Јавиле су се две реакције *Данте* и четири реакције *Данте Алигијери*.

⁵² Јавила се по једна реакција у једнини и множини: *круг* и *кругови*.

безбожник (2) и особине – *неверство* (5). Речи са формантима *не-* и *без-* биле су присутне и међу хапакским стимулусима: *неверни*, *неверништво*, *незнабоштво*, *безбожје*, *безбожност*, као и реченице са негацијом: *људи који не верују у Бога, не верује се у постојање Бога*. Антонимија није била изражена: *вера* (2).

За стимулус *анатема* најчешћи је био изостанак реакције (32), што може упутити на непознавање или неразумевање лексеме. Нехапаксне реакције повезане са значењем су синонимне или блискозначне: *клетва* (15), *проклетство* (7), *забрана* (6), *казна* (2); индиректно повезане семантике: *црква* (2), *грех* (2), неповезане: *химна* (3), *тема* (2).

Сложеност перцепције греха показује хетерогеност асоцијативног поља, уз велики број хапакских реакција (33 реакције од 49 различитих реакција). Придев *смртни* (7) најфреквентнији је, а следе наредне (нехапаксне) реакције: *покајање* (6), *опроштај* (5), *први* (5), *јабука* (4), *казна* (4), *кајање* (4), *порок* (3), *човек* (3), *велики* (2), *грешка* (2), *зло* (2), *опрост* (2), *превара* (2), *прељуба* (2), којима се, као и хапакским реакцијама, изражава конкретни грех, конкретизује починилац (*човек*, *Адам*, *Ева*, *грешник*), али и указује на могућност искупљења (*кајање*, *опроштај*, *искупљење* и сл.).

Стимулус *епитимија* доминантно је остао без реакције (58 пута), што упућује на недовољно познавање или потпуно непознавање лексеме и/или њеног значења. Остале реакције су: *казна* (7), *жена* (2), *покајање* (2), *пост* (2), *пракса* (2), *црква* (2), *грех*, *манастир*, *начин исправљања*, *непознато*, *нишка*, *опрост*, *опроштајница за грехове*, *поп*, *пракса духовних лекова*, *праштање*, *прочишћење*, *саосећајност*, *хришћанска пракса* (1).

Испитаници стимулус *завет* перципирају кроз блискозначне лексеме *обећање* (26) и *заклетва* (5) или помоћу делова Библије, конкретније реакција у виду придева *нови* (11) и *стари* (11). Такође, *брак* (2) виде као завет, а завет се иначе остварује и помоћу *речи* (у једнини, 2 пута). Као асоцијацију имају и реакцијску допуну у дативу *Богу* (2), придев *косовски* (2) и именицу *вера* (2). Остале реакције су хапаксне, али такође блиске већ наведеним, на пример *нови* и *стари* у координацији, *Бог*, *амин*, *тајна*, *црква* и сл.

Испитаници *крштење* доводе у везу са водом (9), периодом детињства: *дете* (7) и *детета* (2), *беба* (5), *рођење* (2), сматрају га светом тајном (5) и светим чином (3), а конкретније и обредом (3) у цркви (2), који прати *миропомазање* (2), у коме кључну улогу има и кум (4). Остале реакције су хапаксне и семантички сродне већ наведеним: *приклањање вери*, *прочишћење*, *ритуал*, *деца*, *велики чин*, *увод у веру* и сл.

Нехапаксне лексичке реакције на стимулус *литургија* су: *причешће* (10), *недеља* (8), *обред* (6), *црква* (6), *молитва* (5), *јутро* (4), *певање* (4), *служба* (4), *богослужење* (3), *песма* (2), *света* (2), при чему је само последња наведена реакција придев, а све именице односе се на значење стимулуса (попут причешћа, службе и богослужења) и енциклопедијско знање о њему (попут цркве, недеље, јутра и певања).

Реакције на стимулус *опело* односе се на умирање и чин сахране: *сахрана* (22), *смрт* (22), *црква* (5), *помен* (4), *покојник* (2), *поп* (2), *туга* (2), те и песма *Плава гробница* (3), а наведено потврђују и различите формулације хапакских реакција, попут: *мртвима*, *мртвих*, *обред*, *песма мртвима*, *погреб*, *погребно*, *појање*, *последње*, *последњи чин*, *почаст мртвима*.

Концептуализација лексеме *исповест* у асоцијативним реакцијама подразумева постојање греха, исповедање, поверење између верника и свештеног лица, као и искупљивање од греха и опроштај. Конкретније, нехапаксне лексичке реакције су: *грех* (14), *олакишање* (8), *поверење* (7), *исповедање* (5), *тајна* (5), *црква* (5), *причест* (4), *света тајна* (3), *истина* (2), *јадање* (2), *окајање греха* (2), *признање* (2), *прочишћење* (2).

Најфреквентнија реакција на стимулус *молитва* је назив конкретне молитве *Оченаш* (11), а остале нехапаксне реакције тичу се вере, деловања молитве и цркве, као прототипичног места за молитву: *вера* (5), *црква* (5), *мир* (4), *спас* (4), *Бог* (3), *спасење* (3),

тишина (3), Богородица (2), Богу (2), вечерња (2), жеља (2), обраћање Богу (2), помоћ (2), света (2), при чему су три испитаника као асоцијацију имала име и презиме певачице Марије Шерифовић, која је на *Евровизији* изводила песму под називом *Молитва*.

Стимулус *опроштај* испитаници доминантно доводе у везу са грехом (18), те, у духу хришћанства, са покајањем (5), помиловањем (2) и помирењем (2), те са Богом (4) и смрћу (4), сахраном (2) и последњим растанком (4). Хапаксне реакције су у семантичкој вези са већ поменутиим, попут: *заборав, збогом, када се опросте греси, милост, молба, молитва, недостижност, од особе, од породице, олакшање* и сл.

Доминантне реакције на стимулус *пост* тичу се конкретних празника: *ускришњи* (8), *велики* (7), *Ускрс* (4), *Божих* (3), затим се односе на храну: *риба* (7), *вода* (4), *хлеб* (3), *храна* (3), те на *прочишћење* (4), *уздржавање* (2) и *причест* (2).

Стимулус *причешће* испитаници перципирају као обред/ритуал у цркви за који су потребни вино и хлеб, што је намењено верницима који су постили. Наведено потврђују следеће нехапаксне реакције: *вино* (8), *пост* (8), *црква* (8), *света тајна* (6), *литургија* (4), *вера* (3), *вино и хлеб* (3), *прочишћење* (3), *свето* (3), *нафора* (2), *обред* (2), *ритуал* (2), *хлеб* (2).

Стимулус *распеће* везује се за Исуса Христа, који је разапет на крсту, што се јасно види у лексичким реакцијама и хомогености асоцијативног поља: *Исус* (14), *крст* (13), *Христ* (12), *Христово* (10), *Исус Христ* (9), *Исусово* (4), *голгота* (3), *жртва* (3), *Исуса Христа* (3), *мучење* (2), *смрт* (2), *страдање* (2), *Исуса, Исусово распеће, крв, неправда, погубљење Исуса, спасење, ћутање, часни крст* (1).

Најфреквентнија реакција на стимулус *слава* био је придев *крсна* (11), што показује устаљеност колокације, а исту фреквентност имала је и именица *породица*, што показује значај слављења славе у породици. Остале/нехапаксне реакције тичале су се различитих симбола славе, попут *свећа* (6), *колач* (3), *славски колач* (2), те конкретних слава: *Аранђеловдан* (4), *Свети Никола* (3), *Ђурђевдан* (2), *Свети Стефан* (2), а прототипична слава везује се за окупљање у кући, уз поштовање обичаја, што потврђују и реакције: *окупљање* (3), *кућа* (2), *обичај* (2). Од могућих колокација јавили су се придев *српска* (4) и именица *Бог* у дативу (2).

На стимулус *тропар* код испитаника су доминантно изостајале реакције (34), вероватно због недовољног познавања значења и ниске фреквентности у свакодневној употреби. Нехапаксне реакције односе се доминантно на црквену песму: *песма* (18), *црква* (5), *светац* (4), *химна* (3), *црквена песма* (3), *књига* (2), *кондак* (2), *појање* (2).

На стимулус *ходочашће* испитаници су доминантно имали реакције које се односе на путовање и обилазак верских места: *пут* (18), *Јерусалим* (6), *путовање* (6), *ходочасник* (5), *манастир* (4), *пут светлости / Пут светлости* (4, 2 + 2), *обилазак манастира* (2), *вера* (2), *света земља / Света земља* (2), што се потврдило и у хапаксним реакцијама, попут *верско путовање, обилажење манастира, одлазак у свету земљу, поклоничко путовање, посета, почаст, пут у Јерусалим, Света гора*. Изостанак реакције јавио се код 15 испитаника.

Изостанак асоцијативне реакције био је врло изражен код стимулуса *целибат* (42 пута), што може упутити на непознавање или неразумевање значења, док су лексички исказане нехапаксне реакције: *одрицање* (4), *забрана* (3), *монах* (3), *љубљење* (2), *невиност* (2), *свештеник* (2), *уздржавање* (2), *целивање* (2). Хапаксне реакције свде се на завет апстиненције, уздржавање и безбрачни живот свештеника.

Дискусија

У дискусији ћемо се детаљније бавити хомогеношћу/хетерогеношћу асоцијативних поља, односно бројем различитих реакција по стимулусу, затим бројем појединачних и изостајућих реакција по стимулусу. Такође, издвојили смо и реакције које су биле заједничке за пет и више стимулуса, што показује који стимулуси су међусобно најповезанији.

Број различитих реакција за појединачне стимулусе кретао се у распону од 15 (*Свети Јован*) до 52 (*пост*). Поменути бројеви указују на ниво хомогености асоцијативног поља за сваки од анализираних стимулуса. Међу стимулусима са најхомогенијим асоцијативним пољем налазе се *Свети Јован*, *Ева*, *чесница*, *Јуда*, *смирна*, *Аранђеловдан*, *епитимија*, *Свети Трифун*, *херувими*, док су међу стимулусима са најхетерогенијим асоцијативним пољем налазе *пост*, *атеизам*, *опроштај*, *грех*, *критење*, *Бог*, *рај*, *верник*, *црква*. У наставку наводимо све стимулусе опадајућим редоследом према броју различитих реакција:

пост (52), *атеизам* (51), *опроштај* (51), *грех* (49), *критење* (49), *Бог* (48), *рај* (48), *верник* (46), *црква* (46), *молитва* (45), *крст* (44), *светац* (44), *слава* (43), *манастир* (42), *монах* (42), *литургија* (41), *икона* (40), *Јеванђеље* (39), *Божјић* (38), *исповест* (38), *испосник* (38), *положајник* (38), *владика* (37), *причеиће* (37), *атеиста* (36), *ђаво* (36), *ђакон* (36), *Света Тројица* (36), *анђео* (35), *Богојављење* (35), *фреска* (35), *целибат* (35), *вера* (34), *свеитеник* (34), *ходочаиће* (34), *Аврам* (33), *парохија* (33), *православље* (33), *славски колач* (33), *епархија* (32), *задужбина* (32), *игуманија* (32), *опело* (32), *поп* (32), *Свети Сава* (32), *свећа* (32), *Ускрс* (32), *игуман* (31), *кандило* (31), *религија* (31), *бадњак* (30), *Богородица* (30), *Исус* (30), *олтар* (30), *Света гора* (30), *Свети Никола* (30), *тамјан* (29), *завет* (28), *Задушнице* (28), *патријарх* (28), *православац* (28), *монахиња* (27), *ходочасник* (27), *анатема* (26), *апостол* (26), *Ђурђевдан* (26), *патријаршија* (26), *Света Петка* (26), *храм* (26), *хришћанин* (26), *Велики петак* (25), *веронаука* (25), *Бадње вече* (24), *тропар* (24), *парох* (23), *Свети Валентин* (23), *хришћанство* (23), *распеће* (22), *Библија* (21), *епитрахил* (21), *Савиндан* (21), *епитимија* (20), *Свети Трифун* (20), *херувими* (20), *Аранђеловдан* (19), *Јуда* (18), *смирна* (18), *Ева* (17), *чесница* (17), *Свети Јован* (15).

Свим стимулусима заједничко је то да су као реакције имали хапаксе, односно лексеме које су се само код једног испитаника јавиле као реакције. Број хапакса по стимулусу кретао се од 6 (*Свети Јован*) до 41 (*пост*), што доприноси хетерогености асоцијативних поља. У наставку дајемо опадајући низ стимулуса према броју хапаксних реакција:

пост (41), *Бог* (38), *атеизам* (37), *опроштај* (37), *критење* (36), *рај* (36), *грех* (33), *монах* (32), *манастир* (31), *крст* (30), *положајник* (30), *литургија* (29), *светац* (29), *верник* (28), *молитва* (28), *слава* (28), *атеиста* (27), *икона* (27), *свеитеник* (27), *анђео* (26), *владика* (26), *Света Тројица* (26), *фреска* (26), *целибат* (26), *црква* (26), *ђаво* (25), *задужбина* (25), *игуманија* (25), *ходочаиће* (25), *Богојављење* (24), *исповест* (24), *Јеванђеље* (24), *поп* (24), *православље* (24), *ђакон* (23),

опело (23), причешће (23), религија (23), Божјић (22), игуман (22), Свети Никола (22), славски колач (22), Аврам (21), епархија (21), Задушнице (21), испосник (21), парохија (21), тамјан (21), Ускрс (21), хришћанин (21), вера (20), Исус (20), олтар (20), патријарх (20), Света гора (20), свећа (20), православац (19), апостол (18), Богородица (18), завет (18), монахиња (18), Свети Сава (18), храм (18), анатема (17), бадњак (17), ходочасник (17), хришћанство (17), Велики петак (16), кандило (16), патријаршија (16), парох (15), тропар (15), херувими (15), Бадње вече (14), Библија (14), епитрахил (14), Аранђеловдан (13), Ђурђевдан (13), епитимија (13), Света Петка (13), Свети Валентин (13), Јуда (12), веронаука (11), Свети Трифун (11), смирна (11), Савиндан (10), Ева (9), распеће (8), чесница (8), Свети Јован (6).

Број изостајућих одговора по стимулусу кретао се од 0 (*бадњак, Задушнице*) до 58 (*епитимија*). Изостанак одговора може бити и показатељ непознавања лексеме или неразумевања значења, стога посебно издвајамо стимулусе са преко 30 изостајућих одговора: *епитимија, епитрахил, смирна, херувими, целибат, тропар, анатема*. Са друге стране, напомињемо да чак 75 стимулуса има 15 и мање изостајућих одговора. У наставку опадајућим редоследом наводимо стимулусе према броју изостајућих одговора:

епитимија (58), епитрахил (54), смирна (52), херувими (52), целибат (42), тропар (34), анатема (32), парох (29), игуманија (25), испосник (25), епархија (24), патријаршија (22), ходочасник (21), Аврам (16), игуман (16), патријарх (15), Свети Валентин (15), ходочашће (15), владика (14), ђакон (13), монах (12), парохија (12), Света Петка (12), Света Тројица (12), светац (12), свештеник (12), православац (11), причешће (11), хришћанин (10), атеизам (9), атеиста (9), Јеванђеље (9), религија (9), Свети Трифун (9), положајник (8), апостол (8), Аранђеловдан (8), завет (7), кандило (7), православље (7), Савиндан (7), Света гора (7), Свети Јован (7), Свети Никола (7), храм (7), Богојављење (6), верник (6), Ђурђевдан (6), опроштај (6), чесница (6), Богородица (5), крштење (5), литургија (5), манастир (5), Велики петак (4), вера (4), задужбина (4), молитва (4), слава (4), тамјан (4), фреска (4), веронаука (3), икона (3), исповест (3), Јуда (3), монахиња (3), олтар (3), опело (3), рај (3), распеће (3), славски колач (3), црква (3), Божјић (2), грех (2), крст (2), поп (2), Свети Сава (2), свећа (2), хришћанство (2), анђео (1), Бадње вече (1), Библија (1), Бог (1), Ева (1), Исус (1), ђаво (1), пост (1), Ускрс (1), бадњак (0), Задушнице (0).

Добијеној грађи приступили смо и из смера од реакције ка стимулусу. Наиме, да бисмо детаљније представили највећа преклапања асоцијативних поља различитих стимулуса, у наставку издвајамо реакције које су биле заједничке за пет и више стимулуса: *црква* (за 53 стимулуса), *манастир* (за 29), *човек* (за 22), *слава* (за 21), *празник* (за 20), *крст* (за 18), *свештеник* (за 16), *икона* и *поп* (за по 15), *вера* (за 14), *Бог*, *грех*, *православље*, *свети* (за по 11), *верник* и *светац* (за по 10), *Исус*, *мир*, *Свети Сава*, *хришћанство* (за по 9), *литургија*, *љубав*, *молитва*, *обред*, *светлост*, *смрт* (за по 8), *Библија*, *жена*, *мантија*, *покајање*, *религија*, *свето*, *спас* (за по 7), *Божјић*, *Исус Христ(ос)*, *крштење*, *монах*, *пост*, *свето место*, *свећа*, *хлеб* (за по 6), *Богородица*, *ватра*, *вино*, *вода*, *жртва*, *исповест*, *Јерусалим*, *казна*, *крсна слава*, *небо*, *Немањићи*, *песма*, *породица*, *причешће*, *тајна*, *Хиландар* (за по 5).

Очекивано је, као што се и показало, да симбол хришћанске вере – *крст* буде реакција која се понавља за више стимулуса, што важи и за религијске грађевине попут цркве и манастира, као и свештених лица (*свештеник, поп*), празника, Бога, Исуса и светаца, свете књиге. У наставку наводимо стимулусе који су за реакцију имали лексеме *црква, крст, вера, Бог, православље и хришћанство*.

Стимулуси за реакцију *црква*: *олтар* (27)⁵³, *поп* (26), *парохија* (25), *свештеник* (14), *ђакон* (11), *епархија* (11), *храм* (11), *верник* (10), *икона* (9), *крст* (9), *манастир* (9), *епитрахил* (8), *парох* (8), *патријаршија* (8), *причешће* (8), *фреска* (8), *свећа* (7), *игуманија* (6), *литургија* (6), *задужбина* (5), *игуман* (5), *исповест* (5), *молитва* (5), *опело* (5), *тропар* (5), *владика* (4), *тамјан* (4), *хришћанство* (4), *кандило* (3), *православац* (3), *православље* (3), *Света Петка* (3), *херувими* (3), *анатема* (2), *епитимија* (2), *испосник* (2), *кришење* (2), *патријарх* (2), *славски колач* (2), *апостол* (1), *бадњак* (1), *Бог* (1), *веронаука* (1), *грех* (1), *завет* (1), *монах* (1), *монахиња* (1), *религија* (1), *Света гора* (1), *Света Тројица* (1), *слава* (1), *ходочасник* (1), *ходочашће* (1).

Стимулуси за реакцију *крст*: *распеће* (13), *Богојављење* (7), *православље* (6), *Исус* (4), *хришћанство* (4), *вера* (3), *верник* (2), *анатема* (1), *епитрахил* (1), *критење* (1), *манастир* (1), *православац* (1), *Света Тројица* (1), *Свети Сава* (1), *слава* (1), *славски колач* (1), *хришћанин* (1), *црква* (6).

Стимулуси за реакцију *вера*: *хришћанство* (37), *религија* (33), *православље* (25), *Бог* (16), *хришћанин* (8), *молитва* (5), *причешће* (3), *атеизам* (2), *верник* (2), *завет* (2), *крст* (2), *православац* (2), *ходочашће* (2), *црква* (2).

Стимулуси за реакцију *Бог*: *вера* (12), *Исус* (11), *верник* (7), *Света Тројица* (7), *опроштај* (4), *атеизам* (3), *Богородица* (3), *молитва* (3), *рај* (3), *религија* (3), *црква* (3).

Стимулуси за реакцију *православље*: *хришћанство* (8), *вера* (7), *религија* (4), *крст* (2), *Бог* (1), *епархија* (1), *православац* (1), *Света Тројица* (1), *Свети Трифун* (1), *храм* (1), *хришћанин* (1).

Стимулуси за реакцију *хришћанство*: *вера* (10), *православље* (10), *религија* (10), *крст* (4), *верник* (1), *Исус* (1), *опроштај* (1), *хришћанин* (1), *црква* (1).

Од религијски немаркираних лексема које су биле реакције за више стимулуса, издвајамо *породица, човек и жена*, при чему су последња два углавном хипероними у односу на стимулусе за које се везују (на пример, *човек и Адам, човек и православац, човек и монах; жена и Ева, жена и монахиња, жена и Богородица*), док се породица повезује са прослављањем празника (*Бадње вече, Божић*) и слављењем славе.

Закључак

У овом раду су из семантичког угла анализирана асоцијативна поља одабраних именица и именичких синтагми из домена хришћанства. Верска свест младих представљена је кроз концептуализацију прототипичних лексема из поменутог домена.

Без обзира на то да ли су се испитаници изјаснили као верници или не, да ли су слушали Веронауку као предмет у школи или не, као изворни говорници српског језика и припадници исте културе имају у великој мери уједначене перцепције на лексеме и изразе из домена хришћанства. Ипак, неки стимулуси су међу асоцијативним реакцијама имали велики број изостајућих одговора, што ипак упућује на непознавање појма, неразумевање његовог значења или пак на мање фреквентну употребу. Стимулуси са преко 66% изостајућих реакција били су *епитимија, епитрахил, смирна, херувими, целибат, тропар, анатема*.

⁵³ Број у загради означава колико је пута лексема *црква* била реакција на стимулус *олтар*. Исти начин обележавања користимо и у наставку.

Најхомогенија асоцијативна поља имали су стимулуси *Јуда* (18), *смирна* (18), *Ева* (17), *чесница* (17), *Свети Јован* (15), док су најхетерогенија поља имали стимулуси *пост* (52), *атеизам* (51), *опроштај* (51), *грех* (49), *крштење* (49). Са највећим бројем истих стимулуса издвојиле су се реакције *црква*, *манастир*, *човек*, *слава*, *празник*, *крст*. Стимулуси са највише хапаксних реакција били су *пост* (41), *Бог* (38), *атеизам* (37), *опроштај* (37), *крштење* (36), *рај* (36), а они са најмање хапаксних реакција били су *Савиндан* (10), *Ева* (9), *распеће* (8), *чесница* (8), *Свети Јован* (6).

Добијене асоцијативне реакције дају тренутну перцепцију значења термина из домена хришћанства од стране изворних говорника, на шта утиче и енциклопедијско знање говорника, те су кроз вербалне реакције добијени и лингвокултуролошки подаци карактеристични за православље и Србе у конкретном тренутку (називи конкретних цркава, светаца, специфичности у вези са обичајима, празницима и сл.). Ово истраживање даје основу за даља асоцијативна истраживања лексике из домена хришћанства у српском језику и контрастивно, са испитаницима различите старости, различитог нивоа образовања, верницима различитих вероисповести и из различитих словенских народа. Такође, подаци из овог истраживања могу се практично применити, на пример, током часова Веронауке или приликом предавања српског језика као страног.

Литература

Анђелковић, Петар (2013): „Савремено образовање и религијска настава у Србији”, *Зборник радова Филозофског факултета*, 43/2, 277–299.

Антовић, Михаило (2017): *Од неурона до смисла: лингвистика у когнитивним наукама*. Ниш: Филозофски факултет.

Бајић, Ружица, Наташа Вуловић (2009): „Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику (*анђео*, *ангел* / *демон*, *бес*)”, *Црквене студије*, 6, 271–279.

Вуловић, Наташа, Ружица Бајић (2012): „Лексикографска и фразеографска обрада неких лексема из области православне духовности у једнојезичним речницима савременог српског језика”, *Црквене студије*, 9, 455–464.

Грковић-Мејџор, Јасмина (1996): „Најстарија словенска писменост и адаптација библијских имена у источној и западној традицији”, у: Мирјана Крајнов (ур.), *Основни принципи превођења религијске терминологије*, 29–36. Нови Сад: Извршно веће АП Војводине.

Драгићевић, Рајна (2007): *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић, Рајна (2010): *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Драгићевић, Рајна (2013): „Концепт Бога у српским народним пословицама”, у: Јасмина Грковић-Мејџор, Ксенија Кончаревић (ур.) *Теолингвистичка проучавања словенских језика*, 71–85. Београд: Српска академија наука и уметности.

Ивановић, Станоје (2015): „Образовање између религије и секуларизације”, *Иновације у настави*, 28/2, 13–17.

Јанић, Александра (2017): „Асоцијативни приступ лексикализованим именичким деминутивима са суфиксом *-ица* код студената Србистике”, *Теме*, XLI/1, Ниш: Универзитет у Нишу, 55–70.

Јанић, Александра (2022): „Асоцијације и колокације лексеме *пут* и њених деривата у српском језику”, *Пътят в културата на българи и сърби*, Велико Търново: Универзитетско издателство „Св. св. Кирил и Методиј”, 31–40.

Јеврић, Тамара (2022): „*Боље ти је знани враг* – енглеско-српске паралеле у религиозним пословицама”, *Црквене студије*, 19, 567–580.

Јовановић, Иван (2014): „Француске пословице с лексемом *Бог* и њихови српски еквиваленти”, *Црквене студије*, 11, 643–651.

Јовановић, Иван (2017): „О проблемима превођења религиозне терминологије са француског на српски језик: пример 'Теологија болести' Жан-Клод Ларшеа”, *Црквене студије*, 14, 639–660.

Јовановић, Иван (2020): „Семантика зоонимске фразеологије библијског порекла у француском и српском језику”, *Црквене студије*, 17, 327–342.

Качарић, Нинослав (2021): „Како ученици оцењују допринос појединих елемената верске наставе њиховом моралном развоју”, *Иновације у настави*, 34/2, 162–173.

Кнежевић, Ивана (2010): *Теолошки дискурс енглеског и српског језика: Лексичкосемантички и стилистички проблеми превођења*. Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања.

Кнежевић, Ивана (2013): „Ускостручни термини у теолошким академским радовима”, у: Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић (ур.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика*, књ. 5, 113–129. Београд: САНУ.

Кончаревић, Ксенија (2006): *Језик и православна духовност: Студије из лингвистике и теологије језика*, Београд: Микро књига.

Крстић, Зоран (2014): „Могућности хришћанског теолошког мишљења у постмодерности”, *Саборност*, 8, 17–26.

Левушкина, Ружица (2013): „Теоними у савременом српском језику”, у: Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић (ур.), *Теолингвистичка проучавања словенских језика*, књ. 5, 167–177. Београд: САНУ.

Левушкина, Ружица (2017): „Термини из сфере православне духовности у савременом српском језику”, *Јужнословенски филолог*, 63, 59–82.

Пантелић, Ана (2009): *Конотативно груписање вербалних асоцијата у зависности од семантичких карактеристика вербалних стимулуса*, необјављена магистарска теза. Београд: Филолошки факултет.

Пено, Здравко (2014): „Криза хришћанског идентитета и криза културе”, *Култура*, 144, 279–294.

Петровић, Срђан (2017): „Лексичко-семантичке одлике именица са архисемом 'монах' у руском и српском језику”, *Црквене студије*, 14, 609–621.

Петровић Дакић, Ана (2019): *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе*, необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.

Ристић, Стана (2007): „Језичко-граматичке карактеристике заменице *ја* са аспекта вербалних асоцијација”, *Научни састанак слависта у Вукове дане 37/1*, 75–86.

Ристић, Стана (2012): *О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Савић, Свенка (1996): „Религијски дискурс”, у: Мирјана Крајнов (ур.), *Основни принципи превођења религиозне терминологије*, 17–27. Нови Сад: Извршно веће АП Војводине,

Смит, Антони (2010): *Национални идентитет*. Београд: Библиотека ХХ век.

Шљивић, Милена (2021): „Улога религије у формирању националног идентитета Срба са Косова и Метохије”, *Баштина*, 53, 329–340.

Штрангарић, Снежана (2014): „Однос религије и нације – пример студената у Војводини”, *Религија и толеранција*, 21, 109–124.

*

Klapisis, Emanuel (2019): „Pravoslavlje u konverzaciji”, Ivan Ejub Kostić (prir.), *Religija, verovanje i građanski identitet*. Beograd: Balkanski centar za Bliski istok.

Knežević, Ivana, Zoran Ranković (2015): „Научни стил и жанрови научних радова у области теологије”, *Комunikација и култура online*, 6, 46–58.

Knoblauch, Hubert (2004): *Sociologija religije*, Zagreb: Filozofska biblioteka Dimitrija Savića. Prevodilac: Ivan Markešić.

Šušnjić, Đuro (2020): „Теоријско и историјско: разумевање религиозне вере и невере”, у: Мирко Пејановић (ур.), *Doprinos akademika Ivana Cvitkovića razvoju sociologije religije (povodom 75. godišnjice života)*, 17–35. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Речници

Николић, Мирослав (ур.) (2007): *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Драгићевић, Рајна, Предраг Пипер, Марија Стефановић (2011): *Обратни асоцијативни речник српског језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ.

Пипер, Предраг, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић (2005): *Асоцијативни речник српског језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.

Цвитковић, Иван (2009): *Речник религијских појмова*. Нови Сад: Прометеј.

Aleksandra A. Janić

**THE ASSOCIATIVE APPROACH TO SELECTED LEXEMES
FROM THE DOMAIN OF CHRISTIANITY IN SERBIAN**

The subject of this paper is a semantic analysis of associative responses to selected monolexemic and bilexemic stimuli from the domain of Christianity in the Serbian language. The aim of the paper is to analyse how each given stimulus is perceived by native speakers of Serbian, students of Serbian language and literature. Considering that all of the respondents are approximately of the same age and that they have the same cultural and educational background, as well as origin, their perceptions of the selected stimuli are homogenous for most of the stimuli. Furthermore, there are some stimuli for which many omitted responses have been noted. This can be a sign of the unfamiliarity of a lexeme, that the respondents do not comprehend it, or it could even be an indicator of its less frequent usage. Stimuli with over 66% omitted responses are: *epitimija*, *epitrahilj*, *smirna*, *heruvimi*, *celibat*, *tropar*, *anatema*. The following stimuli have the most homogenous associative fields: *Juda* (18), *smirna* (18), *Eva* (17), *česnica* (17), *Sveti Jovan* (15), and the ones with the least homogenous associative fields are: *post* (52), *ateizam* (51), *oproštaj* (51), *greh* (49), *krštenje* (49). Reactions that are mutual for the greatest number of stimuli are: *crkva* (for 53 stimuli), *manastir* (29), *čovjek* (22), *slava* (21), *praznik* (20), *krst* (18). Finally, the stimuli with the most hapaxes among the responses are *post* (41), *Bog* (38), *ateizam* (37), *oproštaj* (37), *krštenje* (36), *raj* (36), and those with the fewest hapaxes among the responses are *Savindan* (10), *Eva* (9), *raspeće* (8), *česnica* (8), *Sveti Jovan* (6).